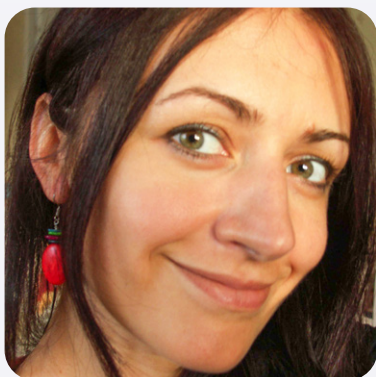

Apteegid aitavad HPV kodutestide pakkumisega kaasa emakakaelavähi ennetusele

12

HPV KODUTESTID

Emakakaelavähk on väga raske haigus, kuid seda saab ennetada. Emakakaelavähi peamine riskitegur on organismi pikalt püsima jäänud kõrge riski inimese papilloomiviiruse (HPV) nakkus, mis võib esile kutsuda vähieelseid rakumuutusi emakakaelal, millest aja jooksul võib omakorda välja kujuneda vähk. Emakakaelavähki saab ennetada HPV vastu vaktsineerides ja osaledes emakakaelavähi sõeluuringul.

Reeli Hallik

vanemanalüütik

Tervise Arengu Instituut

Sõeluuring aitab üles leida naised, kellel on suurem tõenäosus vähki haigestuda

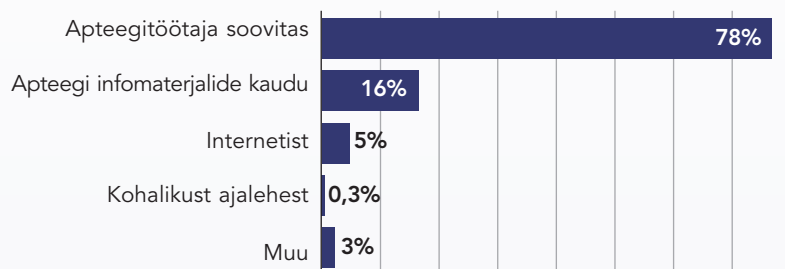
Eestis oodatakse emakakaelavähi sõeluuringule ravikindlustatud ja ravikindlustuseta naisi vanuses 30–65 iga viie aasta järel. Sõeluuringule oodatakse ka naisi, kellel on emakakael või emakas eemaldatud. Sõeluuringu HPV-testi, sh kodutesti, on võimalik ka sel juhul teha – see on oluline, kuna lisaks emakakaelavähile suurendab HPV ka näiteks tupe- ja häbemevähki haigestumise riski.

Sõeluuringuga on võimalik üles leida need naised, kellel on vähirisk suurem (tuvastatakse kõrge riski HPV nakkus) või väljakujunenud rakumuutused emakakaelal ehk vähieelse seisund, aga ka naised, kes juba on vähki haigestunud. Emakakaelavähi eelsed seisundid on hästi ravitavad, samuti on ravitulemused paremad vähi varajasel avastamisel.

Sõeluuringut on Eestis korraldatud alates 2006. aastast, kuid paraku on emakakaelavähki haigestumus püsinud kõrge. Et sõeluuring oleks efektiivne, on oluline piisavalt suur sihtrühma kuuluvate naiste osalus – see peaks olema üle 70%. Vähi sõeluuringute registri andmetel on Eestis emakakaelavähi sõeluuringu osalusmäär jäänud valdavalt alla 50%. Positiivset muutust ja kasvavat osalusmäära oleme näinud alates 2021. aastast, mil emakakaelavähi sõeluuringus osalemiseks on pakutud ka HPV kodutesti tegemise võimalust.

Sõeluuringu HPV-testi saab teha kodus või tervishoiuasutuses

HPV-testil põhineva sõeluuringu korral on võimalik kasutada kodutesti, mis tähendab, et naine saab

Joonis 1. 338 naise vastus küsimusele „Kuidas jõudis teieni info, et HPV kodutestimise komplekti on võimalik saada apteegist?”

sõeluuringuks vajaliku proovi võtta ise sobival ajal ja kohas ning saata selle postiga laborisse analüüsima. HPV kodutest on kasutusel juba mitmes Euroopa riigis, näiteks Rootsis ja Hollandis, ning üha rohkem riike plaanib selle testimisviisi kasutusele võtta.

Rahvusvaheliste teadusuuringute tulemused on kinnitanud, et kodus isevõetud proov on sama täpne ja usaldusväärne kui tervishoiutöötaja poolt võetud proov HPV määramiseks.¹

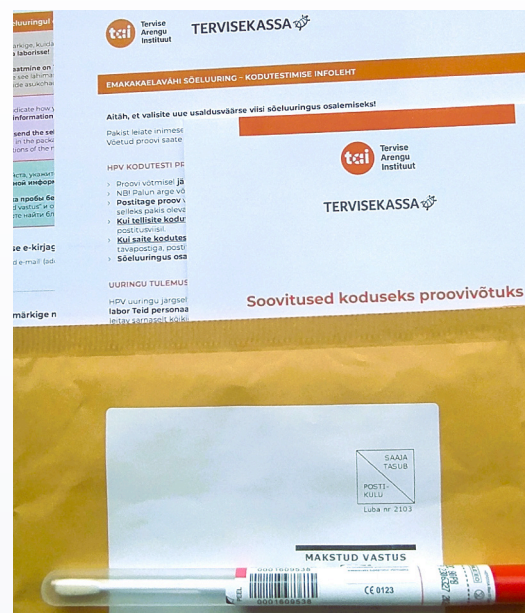
Tervise Arengu Instituut (TAI) on koostöös Tervisekassaga korraldanud kodutestimist alates 2020. aastast, pakkudes naistele võimalust valida, kas teha sõeluuringuks vajalik test ise kodus või pöördudes tervishoiuasutusse. Paralleelselt on analüüsitud kodutestimise teostatavust Eestis^{2,3} ning erinevate proovivõtuvahendite kasutajamugavust. Samuti on hinnatud erinevate kodutesti pakkumise viiside tõhusust, saates kodutesti postiga kodusele aadressile või pakkudes võimalust tellida kodutest veebist.

Uuringuprojektide tulemused näitavad, et kodutest on tõhus emakakaelavähi ennetamise viis. Eesti naised on kodutesti väga hästi vastu

võtnud ning valdav osa kodutesti kasutanutest soovib seda võimalust ka edaspidi. 2021. aastal korraldatud pilootprojekti tulemustel suurenes sõeluuringu osalusmäär keskmiselt 10% võrra,⁴ mida saab seostada sõeluuringu tegemise viiside laienemisega ja kodutesti tegemise võimaldamisega. Aastal 2022 valis emakakaelavähi sõeluuringuks kodutesti juba üle 5300 naise ning vähi sõeluuringute registri andmetel oli 2022. aastal emakakaelavähi sõeluuringu üldine osalusmäär Eestis 58%, mis on 7% võrra rohkem kui aasta varem.

2022. aastal sai sihtrühm koduteste Ida-Virumaa apteekidest

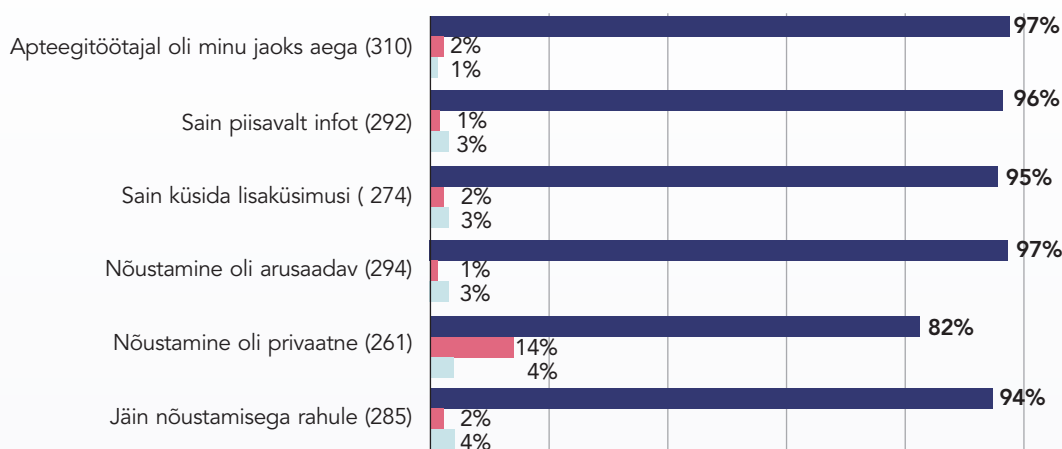
Ida-Virumaal on emakakaelavähi sõeluuringu osalusmäär olnud maakondadest madalaimal tasemel, kuid emakakaelavähki haigestumise risk üks kõrgemaid.⁵ 2022. aastal tegid TAI ja Tervisekassa HPV kodutesti juurutamise projekti raames pilootuuringu Ida-Virumaal, mille raames oli naistel võimalik saada kodutest koos esmase nõustamisega apteegist. Apteegist väljastatud kodutestiga said naised ka küsimustiku, mis

Kodutestimise komplekt HPV-proovi võtmiseks.

võimaldas hinnata apteegiteenusega rahulolu ja kodutesti kasutajakogemust ning millele vastas osaliselt või täielikult 346 naist. Kodutesti pakkumise võimalusest saadigi peamiselt infot apteegi töötajatelt (78%) (vt joonis 1).

Pilootprojekt viidi ellu koos Eesti Proviisorapteekide Liidu ning Südameapteegi, Euroapteegi, Benu ja Apotheke apteekidega. Projektis osales 34 Ida-Virumaal asuvat apteeki. Enne projekti algust koostati apteekidele vajalikud infomaterjalid, digitaalsed ja paberil infopostrid ja apteegitöötajatele viidi läbi eesti- ja venekeelsed koolitused. Kui emakakaelavähi sõeluuringu sihtrühma kuuluv naine külastas apteeki ja tuvastas end kliendi- või ID-kaardiga, kuvas apteegi müügitarkvara vastava info. Seejärel oli apteegitöötajal võimalik naisele sõeluuringus osalemise võimalust meelde tuletada. Juhul kui naine ei olnud emakakaelavähi sõeluuringut veel teinud, siis pakuti talle kodutesti komplekti ja soovi korral see väljastati. Apteegitöötaja ka nõustas, kuidas kodutesti kasutada. Küsitluse tulemused näitasid, et apteegis nõustamisega jäi rahule 94% vastanutest (vt joonis 2).

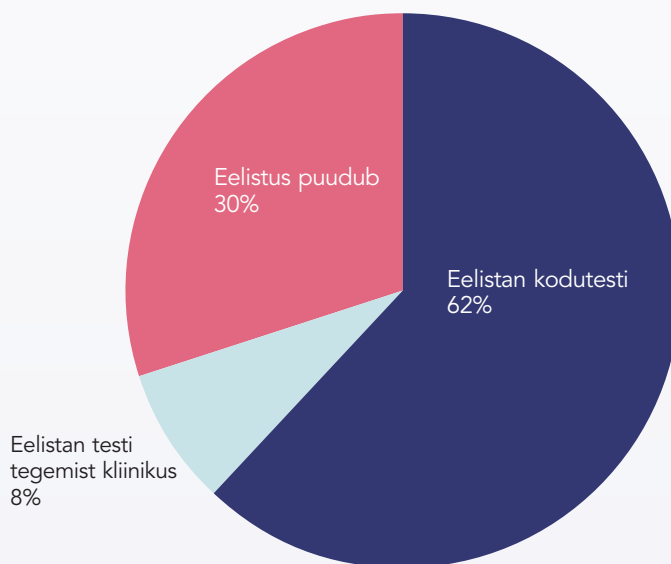

Joonis 2. Hinnang kodutestimise nõustamisele apteegis (sulgudes väitele vastajate arv).

Komplekti väljastamisel märkis apteegitöötaja üles uuringukoodi kodutesti ümbrikult ja loodi seos komplekti saanud naise isikukoodiga. Apteegid saatsid igal nädalal vastavad andmed krüpteeritult TAI-le, kes andmed koondas ning edastas laborisse. Uuringukoodi ja isikukoodi kokkuviiimine oli vajalik selleks, et laboril oleks vastav isikustatud alusinfo, et posti teel laborisse jõudnud proovi analüüsida ja edastada uuringu vastus tervise infosüsteemi.

Kaks kuud väldanud pilootprojekti raames väljastasid 28 Ida-Virumaa apteeki kokku 595 kodutesti, millest prooviga jõudis laborisse 353 testi. Valdav osa kodutesti teinud naistest (92%) on valmis kodutesti kasutama ka tulevikus (vt joonis 3).

Apteekides kodutestide pakumisel oli aga mitu olulist proovikivi. Esiteks puudus apteekides võimalus kontrollida, kas naine on juba osalenud sõeluuringus või mitte. Kodutesti pakkumisel tugines apteegitöötaja vaid naise antud infole. Seetõttu väljastati koduteste ka naistele, kes olid siiski jõudnud samal aastal juba sõeluuringu tervishoiuasutuses teha. Lisaks väljastati ekslikult komplekte ka sõeluuringu sihtrühma mittekuuluvatele naistele. Teiseks puudus IT-lahendus uuringu tellimiseks laborist apteegitöötaja poolt ja seetõttu kaasnes andmevahetusega

Joonis 3. Apteegist kodutesti saanud 335 naise vastus küsimusele „Millist HPV testimise viisi te tulevikus eelistaksite?“

suur halduskoormus. Andmete käsitsi ülesmärkimisega kaasnes risk vigadeks.

Siiski saab projekti igati edukaks pidada – Ida-Virumaal kasvas 2022. aastal sarnaselt Eesti üldise hõlmatus näitajaga sõeluuringu osalusmäär 7% võrra. Ligi iga viies Ida-Virumaal sõeluuringus osalenud naine valis testimisviisiks kodutesti ja neist omakorda umbes pooled said kodutesti apteegist. Pilootprojekti tulemused näitasid, et apteegid on väga hea võimalus sõeluuringu kodutestide kättesaadavuse suurendamiseks ja sõeluuringus osalemise parandamiseks.

2023.–2024. aastal pakutakse koduteste lisaks Ida-Virumaale ka Viljandi, Võru, Põlva ja Valga maakonna apteekides

TAI ja Tervisekassa koostöös pakutakse kodutesti võimalust ka sel ja järgmisel aastal. Alates augustikuu keskpaigast on sõeluuringu testimisviisi valiku võimalus kõigil 2023. aastal emakakaelavähi sihtrühma kuuluvatel naistel, kes veel ei ole jõudnud uuringut teha. 2024. aasta sihtrühmale on kodutest kättesaadav juba aasta algusest.

Sihtrühma kuuluvad naised saavad tellida kodutesti veebist aadres-

Eesti Proviisorapteekide Liidu juht Ly Rootslane

Sõeluuringud on väga oluline haiguste ennetuse viis. Oleme koostöös Tervisekassaga apteekides juba kolme aasta jooksul tuletanud inimestele meelde, et nad kuuluvad sõeluuringute sihtrühmadesse, ning soovitanud neil kindlasti uuringutes osaleda. Meeldetuletuse aluseks on inimese sünniaasta, mille saab apteeker teada, kui inimene tuvastab end kas kliendi- või ID-kaardiga. Tervisekassa viib Eestis läbi rinna-, emakakaela- ja jämesoolevähi sõeluuringuid ning kõigi nende uuringute puhul võiks osalejate arv olla suurem.

Meil on hea meel, et lisaks saavad apteekrid mõnes maakonnas pakkuda naistele ka emakakaelavähi sõeluuringu koduteste. Eelmise aasta pilootprojekt Ida-Virumaal näitas, et apteek on kodutestide väljastamiseks sobilik koht. Projektis osalenud apteekrid tõid välja, et naised soovisid saada teavet üldisemalt sõeluuringute kohta ning paljud neist ei olnud midagi kuulnud kodutestimise võimaluse kohta. Sel aastal on projekti kaasatud juba mitme maakonna apteegid. Loodame, et müügiprogramides tehtud tehnilised arendused lihtsustavad testide väljastamise protsessi ning edaspidi saab koduteste juba kõikidest Eesti apteekidest.

Tervisekassa sõeluuringute teenuse- juht Maria Suurna

Kodutest on Eestis korraldatud pilootprojektides naiste poolt väga hästi vastu võetud ja tõstnud sõeluuringul osalemist märgatavalt. Tervisekassa teeb ettevalmistusi kodutesti tellimise võimaluse pakkumiseks sõeluuringu tavaprotsessi osana. Selleks on vaja teha veel mitmeid tehnilisi ja korralduslikke ettevalmistusi, kuid praeguse plaani järgi peaks kodutestimine saama emakakaelavähi sõeluuringu tavapäraseks osaks 2025. aastal.

silt hvp.synlab.ee. Lisaks pakutakse tasuta koduteste Viljandi-, Võru-, Põlva-, Valga- ja Ida-Virumaa apteekides. Kokku osaleb projektis 89 Apotheke, Benu, Euroapteegi ja Südameapteegi apteeki. Kodutesti saavad apteegist kõik nimetatud aastal sihtrühma kuuluvad naised ja see ei ole seotud tegeliku elukohaga. Näiteks Tallinnas elav naine võib saada kodutesti Võrumaal asuvas apteegist.

Nii nagu 2022. aastal Ida-Virumaal pilootprojektis, tuletab apteeker ka nüüd emakakaelavähi sõeluuringu sihtrühma kuuluvale naisele meelde, et ta on oodatud sõeluuringule ning pakub ka võimalust kasutada kodutesti. Apteekrite ülesanne on siduda komplekti kood selle saanud naise isikukoodiga. Sel aastal alanud projekti raames loodi apteegi müügitarkvaras vastav digilahendus, kuhu saab automaatselt sisse lugeda nii koodi kodutesti ümbrikult kui naise

MIS TOIMUB PÄRAST HPV KODUTESTI TULEMUSTE SELGUMIST?

- Labor teavitab kõiki kodutesti teinud naisi ja seda nii mitteadekvaatse, negatiivse kui positiivse tulemuse korral.
- Kodutesti mitteadekvaatne tulemus tähendab, et proovis ei olnud piisavalt rakulist materjali ja analüüsi vastust ei ole võimalik anda. Sel juhul pakutakse naisele tasuta kordustesti tegemise võimalust. Kui naine uut kodutesti teha ei soovi, on tal jätkuvalt kuni tema sõeluuringuaasta lõpuni võimalus pöörduda sõeluuringu tegemiseks sobivasse tervishoiuasutusse.
- Kodutesti negatiivne tulemus tähendab, et proovist ei leitud kõrge vähiriskiga HPV alatüüpe. Sel juhul oodatakse naist sõeluuringule taas viie aasta pärast.
- Kodutesti positiivne tulemus ei tähenda, et on leitud vähk või vähieelsed seisundid, vaid et proovist on leitud kõrge vähiriskiga HPV ja täiendavaks tervisliku seisundi kontrolliks on vaja teha lisauuringuid. Ligi iga kümnes sõeluuringus osalenud naine vajab vähemalt üht lisauuringut. Lisauuringu vajaduse kohta saadab labor info koos positiivse testitulemuse teavitusega. Väga oluline on osaleda ka kõigil vajalikel lisauuringutel, et ennetada nii vähieelsete seisundite väljakujunemist, progresseerumist kui vähi teket.
- Lisauuringuks peab naine broneerima aja emakakaelavähi sõeluuringu vastuvõtule sobivas tervishoiuasutuses. Aega on võimalik broneerida digiregistratuuris või helistades sõeluuringut teostavasse tervishoiuasutusse, mille nimekiri ja kontaktid on leitavad Tervisekassa kodulehelt.
- Lisaks edastab labor uuringu vastuse tervise infosüsteemi (digilugu.ee), kust seda saavad vaadata nii patsiendid ise kui ka tervishoiutöötajad.

isikukoodi. Apteegi infosüsteemist liiguvad andmed otse koduteste analüüsiva labori infosüsteemi (projekti laboripartneriks on SYN-LAB Eesti OÜ). See arendus vähendab manuaalse töö mahtu apteegis, väldib andmesisestusest tingitud vigu ning võimaldab ka kontrollida, et naine ei ole sel aastal juba testi teinud.

Apteegist saadud kodutesti-komplektis on lisaks põhjalikele infomaterjalidele ka kontaktandmete vorm, mille peab iga testi teinud naine täitma ja koos kodutesti prooviga laborisse saatma. Vormis märgitud kontaktile saadab labor kodutesti teinud naise personaalse testitulemuse teavituse.

Iga aastaga on suurenenud huvi ja usaldusväärsus HPV kodutesti suhtes ning on tekkinud ka ootus,

et selline sõeluuringus osalemise ja testimise viis oleks kättesaadav ka tulevikus. Apteekide potentsiaal sõeluuringu kättesaadavuse parandamisel on väga oluline ning apteekidel nähakse rolli HPV kodutestide pakkumisel ka edaspidi.

Lisainfo kodutesti juurutamise projektist on kättesaadav TAI kodulehelt <https://tai.ee/et/hpv-kodutesti-juurutamine>.

Tervise Arengu Instituut ja Tervisekassa tänavad kõiki apteegitöötajaid olulise panuse eest emakakaelavähi haigestumuse vähendamisel. 🌱

Kasutatud kirjandus

1. Arbyn, M., Smith, S. B., Temin, S., Sultana, F., Castle, P. Detecting cervical precancer and reaching underscreened women by using HPV testing on self samples: updated meta-analyses on behalf of the Collaboration

on Self-Sampling and HPV Testing. *BMJ*. 2018;363:4823.

2. HPV kodutest emakakaelavähi sõeluuringus mitteosalenud naistele: randomiseeritud teostatavusuuring. Tervise Arengu Instituut. 2021. (<https://www.tai.ee/et/valjaanded/hpv-kodutest-emakakaelavahi-soeluuringus-mitteosalenud-naistele-randomiseeritud>). [06.10.2023].
3. Veerus, P., Hallik, R., Jänes, J., Jõers, K., Paapsi, K., Laidra, K., Innos, K. Human papillomavirus self-sampling for long-term non-attenders in cervical cancer screening: A randomised feasibility study in Estonia. *J Med Screen*. 2022;29:53-60.
4. HPV kodutest emakakaelavähi sõeluuringu täiendava meetodina: randomiseeritud pilootuuring. Tervise Arengu Instituut. 2022. (<https://tai.ee/et/valjaanded/hpv-kodutest-emakakaelavahi-soeluuringu-taiendava-meetodina-randomiseeritud-pilootuuring>). [06.10.2023].
5. Nõmm, O., Veerus, P., Orumaa, M., Innos, K. Effect of Pap-smear and sociodemographic factors on cervical cancer risk in Estonia: A population-based case-control study. *Cancer Epidemiol*. 2022;80:102231.